

สบู่และสารซักฟอก (Soap and Detergent)

4

จุดประสงค์

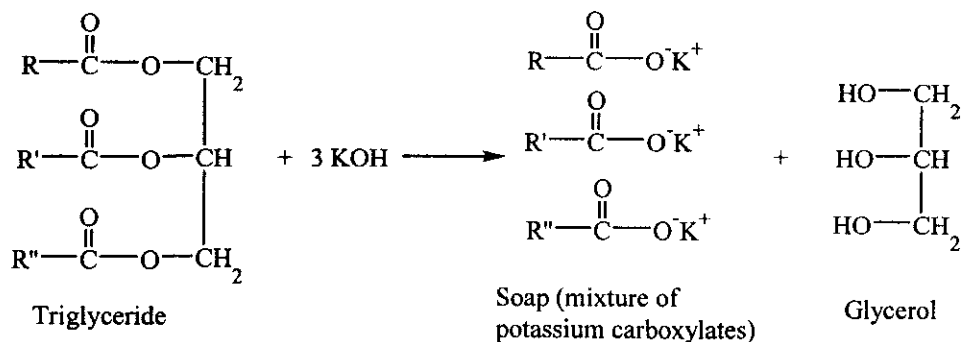
1. เพื่อศึกษาปฏิกิริยาสะพอนิฟิเคชันของลิพิด
2. เพื่อเตรียมสบู่และทดสอบสมบัติของสบู่
3. เพื่อแยกกรดไขมันโดยการทำปฏิกิริยากับกรดของสารละลายสบู่
4. เพื่อศึกษากระบวนการทำความสะอาดสิ่งสกปรกของสบู่และสารซักฟอกในน้ำกระด้างและน้ำอ่อน

ทฤษฎี

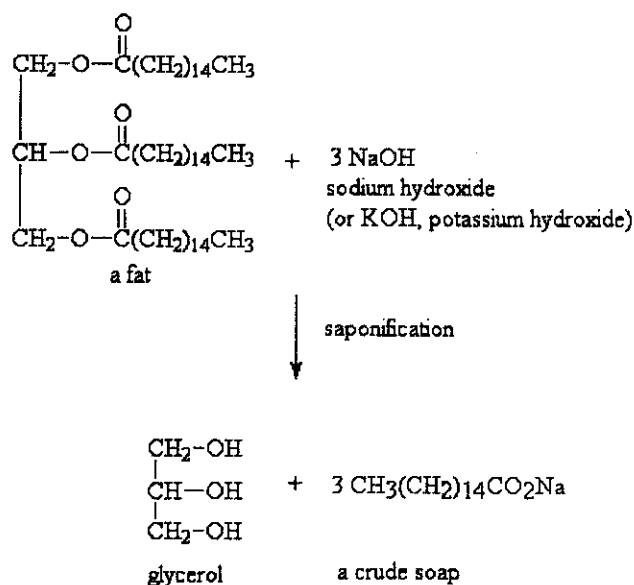
สบู่และสารซักฟอก (Soap and Detergent) จัดเป็นสารประกอบที่เตรียมได้จากปฏิกิริยาสะพอนิฟิเคชันของไขมันหรือน้ำมันกับเบสแก่ เช่น โซเดียมไฮดรอกไซด์ หรือ โพแทสเซียมไฮดรอกไซด์ โดยมีกลีเซอรอลเป็นสารผลิตภัณฑ์ที่เกิดขึ้นด้วยวิธีการทำสบู่ที่มีมาแต่โบราณนั้น จะนำไขมันของสัตว์มาต้มกับน้ำด่างหรือน้ำขี้เถ้า (มีโซเดียมไฮดรอกไซด์ประกอบอยู่) เมื่อเย็นลงจะได้ของแข็งรวมตัวอยู่ข้างบนเป็นสบู่ที่สามารถในการทำความสะอาด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในน้ำอ่อน (ไม่มีแคลเซียมไอออนอื่น)

ไตรกลีเซอไรด์เป็นสารประกอบไฮโดรคาร์บอนโมเลกุลใหญ่ ที่สามารถเกิดปฏิกิริยาสะพอนิฟิเคชันกับเบส ได้สารผลิตภัณฑ์เป็นกลีเซอรอลและเกลือของกรดไขมัน (สบู่) ดังสมการ

สบู่และสารซักฟอก

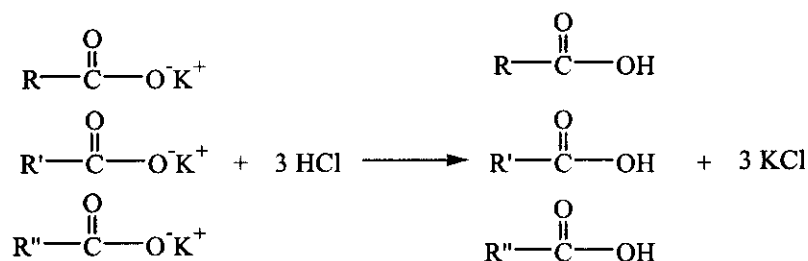
ตัวอย่างเช่น

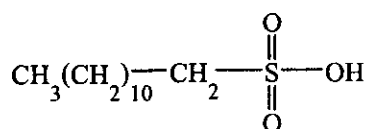
สบู่เป็นเกลือที่ประกอบด้วยสองส่วนได้แก่ ส่วนของคาร์บอกซิเลตไอออนและ ส่วนของแคตไอออนที่มีวาเลนซ์เป็นหนึ่ง (ที่มาจากกรดไขมันที่อยู่ในไตรกลีเซอไรด์) แต่ละส่วนจะมีผลต่อลักษณะและสมบัติของสบู่ คาร์บอกซิเลตไอออนมีผลต่อการละลายของสบู่ สบู่ที่เป็นเกลือโพแทสเซียม (Potassium soap) ของกรดไขมัน ละลายได้ดีและรวดเร็วกว่าสบู่ที่เป็นเกลือโซเดียม (Sodium soap) ของกรดไขมัน ดังนั้นสบู่ที่เป็นเกลือโพแทสเซียมจึงมักถูกใช้ทำสบู่เหลวและครีมโกนหนวด นอกจากนี้แล้วผลของกรดไขมันแต่ละชนิดที่เป็นองค์ประกอบในไตรกลีเซอไรด์ก็มีผลเช่นเดียวกัน สบู่ที่

ได้จากกรดไขมันชนิดอิ่มตัว เช่น น้ำมันหมู ไขสัตว์ จะแรงกว่าสบู่ที่ได้จากกรดไขมันชนิดไม่อิ่มตัว เช่น น้ำมันถั่วเหลือง น้ำมันมะกอก

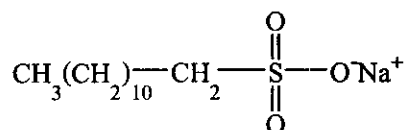
สบู่ทำปฏิกิริยากับสารละลายเจือจางของกรดไฮโดรคลอริกได้กรดไขมัน

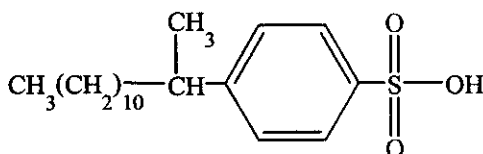
การสังเคราะห์สารซักฟอก (Detergent) แตกต่างจากสบู่คือ สารซักฟอกเป็นสารประกอบเกลือของโซ่ยาวกรดแอลคิลซัลฟูริก(alkyl sulfuric acid) หรือกรดแอลคิลเบนซีนซัลฟูริก (alkylbenzenesulfonic acid) แทนที่จะเป็นส่วนกรดคาร์บอกซิลิก

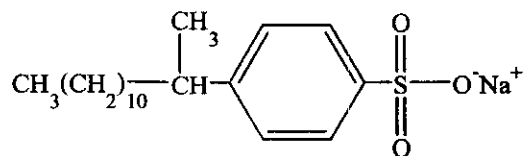
An alkyl sulfuric acid

An alkyl sulfate salt (a detergent)

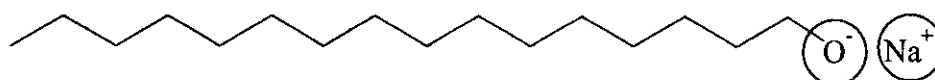
An alkylbenzenesulfonic acid

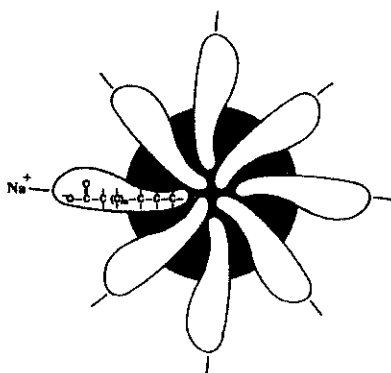
An alkylbenzenesulfonate salt (a detergent)

ทั้งสบู่และสารซักฟอกต่างก็มีโครงสร้างที่มีหมู่ฟังก์ชันที่สามารถกำจัดไขมัน และสิ่งสกปรกที่ติดอยู่ออกไปได้ สิ่งสกปรกที่ติดอยู่กับเส้นใยนั้นมักจะถูกห่อหุ้มที่ผิวด้วยไขมัน (ลิพิดจากผิวหนัง) เมื่อสบู่หรือสารซักฟอกสามารถกำจัดเยื่อหุ้มลิพิดนี้ออกไปได้ ความสกปรกก็จะถูกชักล้างออกไปด้วย

เนื่องจากมีโครงสร้างโมเลกุลมีทั้งส่วนที่มีขั้วและไม่มีขั้วอยู่ในโครงสร้าง เช่น
เกลือของโซเดียมของกรดไขมัน

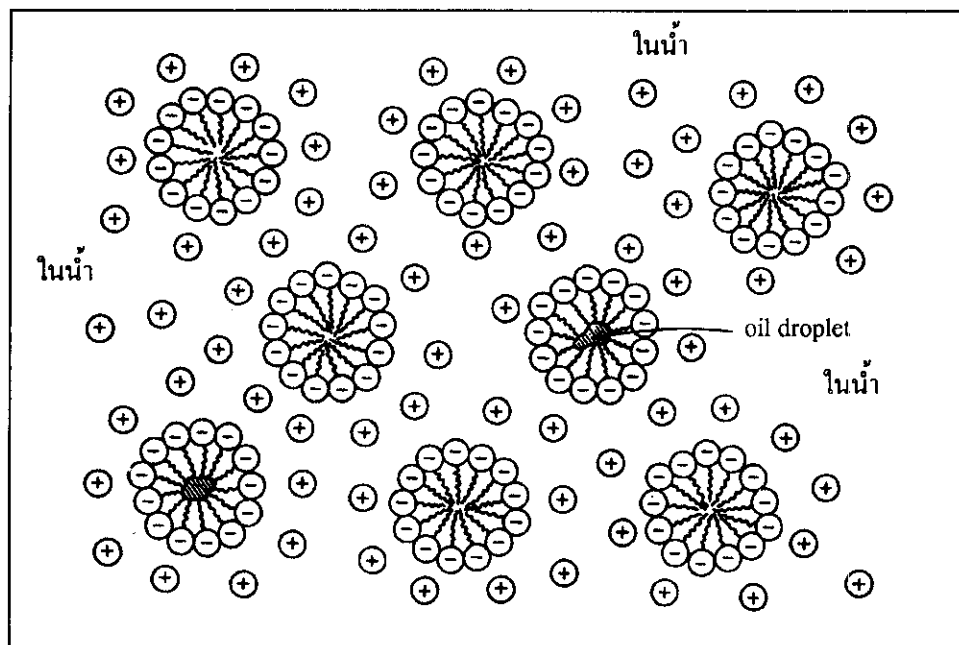

จึงอาศัยหลักการ “like dissolves like” ปลายทางด้านไม่มีขั้วของโมเลกุล เป็นส่วนที่ไม่ชอบน้ำ (Hydrophobic or water hating part) สามารถละลายไขมันและน้ำมันได้ ขณะที่อีกด้านเป็นส่วนที่มีขั้วหรือไฮโดรฟิลิก (Hydrophilic or water loving part) จะจับกับโมเลกุลน้ำได้ดี ดังนั้นสิ่งสกปรกจึงถูกดึงออกไปจากพื้นผิวที่ทำความสะอาดและถูกแขวนลอยอยู่ในน้ำ โดยมีลักษณะที่เรียกว่าไมเซลล์ (Micelle)

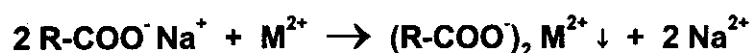
A Soap Micelle

ปลายโมเลกุลของสปูตันไม่มีหัวจะจับกับลิพิด(ซึ่งไม่มีหัว)โดยรอบ เพื่อละลายลิพิดนั้น ส่วนด้านมีหัวของโมเลกุลสปู ที่สามารถจับกับโมเลกุลของน้ำได้ โดยจะหันออกทางด้านนอก

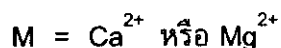
แสดงลักษณะของไมเซลล์และการทำงานของไมเซลล์ของสบู่ที่กระจายอยู่ในน้ำ

สบู่ไม่สามารถทำงานได้ดีในน้ำกระด้าง ทั้งนี้เพราะในน้ำกระด้างมีไอออนของโลหะชนิดที่เป็นไดวาเลนต์ ได้แก่ แคลเซียมไอออน (Ca^{2+}) แมกนีเซียมไอออน (Mg^{2+}) และเหล็กไอออน (Fe^{2+}) ที่สามารถเกิดปฏิกิริยากับส่วนของกรดไขมันในสบู่ได้ ผลิตภัณฑ์เป็นตะกอนของเกลือที่ไม่ละลายน้ำ มีลักษณะเป็นเมือกหรือลิ่มความสามารถในการกำจัดสิ่งสกปรกจึงลดลง

สบู่

เกลือที่ไม่ละลายน้ำ

แต่ในทางตรงกันข้ามสำหรับสารซักฟอกซึ่งมีหมู่ฟังก์ชันเป็นแอลคิลซัลเฟต และ แอลคิลเบนซีนซัลโฟเนต ไม่เกิดปฏิกิริยากับไดวาเลนต์แคลเซียมไอออนในน้ำกระด้าง และเกลือของสารซักฟอกยังละลายในน้ำได้ดี ทำให้ความสามารถในการกำจัดไขมันดีกว่าสบู่

การทดลองนี้จะเตรียมสบู่ที่ทำปฏิกิริยาจากไขมันกับโพแทสเซียมไฮดรอกไซด์ และใช้ในการเตรียมสบู่เกลือโซเดียมต่อไป

คำถามก่อนการทดลอง

1. จงยกตัวอย่างลิพิดที่เป็นของแข็ง และเขียนสมการปฏิกิริยาสะพอนิฟิเคชันกับ โซเดียมไฮดรอกไซด์
2. ทำไมไขมันและน้ำมัน หรือน้ำมันหล่อลื่น จึงไม่ละลายในน้ำ อธิบาย
3. ถ้าต้องการสบู่ที่ไม่แรงมาก สำหรับเด็กอ่อน น่าจะเตรียมจากไตรกลีเซอไรด์ชนิดใด และทำปฏิกิริยากับสารใด อธิบาย
4. น้ำมันพืชที่ใช้ทอดแล้ว สามารถนำมาทำสบู่ได้ หรือไม่
5. ในน้ำกระด้างจะมีไอออนของสารใดอยู่

อุปกรณ์และสารเคมี

1. ข้อนตักสาร
2. บีกเกอร์
3. หลอดทดลองขนาดใหญ่
4. หลอดหยด
5. น้ำมันพืช
6. เครื่องกรองดูด
7. แท่งคน
8. สารละลายโพแทสเซียมไฮดรอกไซด์ 10% ในเอทานอล
9. สารละลายอิมิตัวโซเดียมคลอไรด์
10. น้ำยาซักผ้า
11. สารละลายแคลเซียมคลอไรด์

วิธีการทดลอง

ตอนที่ 1 ปฏิกริยาสะพอนิฟิเคชันของน้ำมัน

1. นำน้ำมันพืชประมาณ 1.5 กรัม ใส่หลอดทดลองขนาดใหญ่ เติม 10 มล. ของ 10% KOH ในเอทานอล
2. นำไปต้มในอ่างน้ำร้อนนาน 15 นาที
3. ทดสอบความสมบูรณ์ของปฏิกริยาสะพอนิฟิเคชัน โดยหยดน้ำกลั่นลงไป ถ้าสังเกตพบหยดน้ำมันให้นำไปต้มต่ออีก 15 นาที
4. เทใส่บีกเกอร์ 100 มล. นำไประเหยเอทานอลออกโดยใช้แผ่นให้ความร้อน ใช้ไฟปานกลาง
5. เติมน้ำกลั่น 30 มล. นำไปละลายบนอ่างน้ำร้อน ใช้แท่งแก้วคน จะได้สารละลายของสบู่โพแทสเซียม

ตอนที่ 2 การเตรียมสบู่โซเดียม

1. นำสบู่โพแทสเซียมมาครึ่งหนึ่ง เติม 15 มล. ของสารละลายอิมัลชันตัวโซเดียม-คลอไรด์ คนแรงๆ นาน 10 นาที
2. นำไปกรองด้วยเครื่องกรองตุต ล้างผลึกที่ได้ด้วยน้ำเย็นจัด ทำให้แห้ง

ตอนที่ 3 ทดสอบสมบัติของสบู่และสารซักฟอก

1. เตรียมหลอดทดลอง 3 หลอด แต่ละหลอดเติมน้ำกลั่น 1 มล.
2. เติมสารต่อไปนี้ลงในหลอดทดลอง
  - หลอดที่ 1 สบู่โพแทสเซียม 0.5 มล.
  - หลอดที่ 2 สบู่โซเดียม 1 ช้อนด้านเล็ก
  - หลอดที่ 3 น้ำยาซักผ้า 0.5 มล.

สบู่และสารซักฟอก

---

3. สังเกตการละลายและบันทึกผลการทดลอง
4. ทำซ้ำในข้อ 1-3 แต่ใช้น้ำจากก๊อกแทนน้ำกลั่น
5. ทำซ้ำในข้อ 1-3 ใช้สารละลายแคลเซียมคลอไรด์ (น้ำกระด้าง) แทนน้ำกลั่น

ผลการทดลอง

ตอนที่ 1 ปฏิริยาสะพอนิฟิเคชันของน้ำมัน

1. เขียนสูตรโครงสร้างของไตรกลีเซอไรด์ที่นำมาใช้ทำการทดลองวันนี้
2. เขียนปฏิริยาสะพอนิฟิเคชันที่เกิดขึ้น
3. ลักษณะสบู่โฟแทสเทียมที่เตรียมได้

ตอนที่ 2 การเตรียมสบู่โซเดียม

1. เขียนสมการเคมีที่เกิดขึ้นเมื่อเปลี่ยนสบู่โฟแทสเทียมมาเป็นสบู่โซเดียม

2. ลักษณะของสบู่โซเดียมที่เตรียมได้

ตอนที่ 3 ทดสอบสมบัติของสบู่และสารซักฟอก

ประเภท	น้ำกลั่น	น้ำก๊อก	น้ำกระด้าง
สบู่โพแทสเซียม			
สบู่โซเดียม			
น้ำยาซักผ้า			

ตอบคำถาม

1. เพราะเหตุใดจึงใช้น้ำในการทดสอบความสมบูรณ์ของปฏิกิริยาสะพอนิฟิเคชัน
2. เปรียบเทียบความแตกต่างของการละลายของสบู่โพแทสเซียม สบู่โซเดียม และน้ำยาซักผ้า พร้อมอธิบายสาเหตุที่ทำให้แตกต่างกัน
3. ทำไมโมเลกุลของสบู่จึงสามารถละลายหยดน้ำมันได้ จงอธิบาย
4. ตะกอนที่เกิดขึ้นในการทดสอบการละลายของน้ำกระด้างกับเกลือโซเดียมคือสารใด พร้อมเขียนสมการที่เกิดขึ้นของตะกอน
5. น้ำก๊อกที่ใช้ในห้องปฏิบัติการเป็นน้ำกระด้างหรือไม่ อธิบาย
6. ถ้าต้องการสบู่ที่แรง โดยเริ่มจากน้ำมันมะกอก จะเตรียมได้ทำอย่างไร
7. เพราะเหตุใดน้ำมันและไขมัน จึงไม่ละลายในน้ำอธิบาย

